

Namnet Å (1349 i skrift Aa) kommer från kyrkan vid ån

Under medeltiden kallades socknen även Abo socken, 'Åbornas socken'. Socknens areal är ca 25 kvadratkilometer och var ett eget pastorat fram till 1917 tillhör sedan 2008 Västra Vikbolandets församling. Å blev en egen kommun vid kommunreformen 1862 fram till att Västra Vikbolandets kommun bildades 1952, tillhör sedan 1/1-1974 Norrköpings kommun.

Den här trakten har varit befolkad sedan långt tillbaka, nästan varje kulle i trakten innehåller fornlämningar med boplatser från stenåldern, omkring 40 gravrösen från bronsåldern samt sju gravfält, och fyra fornborgar från järnåldern. Fyra runristningar är kända, varav tre vid nya kyrkan.

Å socken har en lång historia med medeltida ursprung och det har berättats att trakten tidigt mottog kristendomen. På 900-talet omfattades socknen även av Ö.Ny och Rönö socknar, Ö.Ny den nya kyrkan öster om Å en ny socken. Ursprungliga kyrkan i Ö Ny uppfördes på 1200-talet Rönö socken bildades 1593 genom utbrytning ur Östra Ny socken.

Här vid *Ring* låg en kungsgård där socknens ursprungliga kyrka troligen var belägen redan på 800-talet som gårdskyrka. Vid sockenindelningen på 900-talet byggdes sockenkyrkan en bit upp vid ån där den i skydd av bergen inte upptäcktes så lätt från den betydelsefulla farleden ute på Slätbaken in till Söderköping.

Söderköping var en betydelsefull handelsstad fram till 1600-talet vilket gjorde att det seglades mycket förbi Å. Den medeltida kungliga ridvägen Eriksgatan passerade kyrkan på väg mot Norrköping. Å ligger strategiskt mellan Stegeborgs och Söderköpingsåns mynning.

Björkekinds Hembygdsförening, Vikbolandet

Stegeborgs byggdes under 1100-talet för att skydda Söderköping från faror. Tack vare denna placering blev nu Å en mycket betydelsefull plats.

På den västra gaveln kan man halvvägs upp på högra takdelen skönja toppen av en mindre gavel som ska ha varit från den ursprungliga kyrkan.

I slutet av 1200-talet byggdes kyrkan om och till, då i romansk stil. Den äldsta planlösningen bestod av ett rektangulärt långhus och ett smalare, rakslutet kor. Från mitten 1200-talet kommer dopfunten i marmor som idag finns i nya kyrkan. Dopfatet av mässing är rikt ornerat och bär inskriptionen: Denna funt och skål är köpt till Å kiörka Ano 1721 D. 22. Nov. AF Karl Öve. Israel. Troligen behölls de norra murarna när kyrkan utvidgades under senmedeltid, efter 1350.

I juli 1373 dog Heliga Birgitta i Rom och hennes kropp transporterades genom Europa upp till Sverige. Från Tyskland gick färden med båt in till Söderköping. Det blev dock kväll lagom när båten passerade Ring så man sökte en plats att sova under natten för att morgonen därefter fara vidare till Söderköping. Å kyrka föll sig då naturligt med sitt fina läge nära Slätbakens strand där Heliga Birgittas stoft stod under natten. Resan fortsatte dagen därpå och färden gick mot Söderköping och Vadstena där hon är jordfäst.

På 1400-talet genomfördes om och tillbyggnad i gotisk stil, då var kyrkan 19 x 9 m med en inre höjd på ca 5 m. Inne i kyrkorummet fanns då 3 slagna valv och 2 valv i sakristian.

Bild: Rester av dörren mellan sakristian och kyrkan

Björkekinds Hembygdsförening, Vikbolandet

Det finns inventarier från 1400-talets andra hälft med ett Triumfkrucifix, altarskåp samt en träskulptur av ek föreställande "Madonnan med barnet" (1450-talet). Altarskåpet finns idag hos Statens historiska museum (Länsmuseet i Linköping). Triumfkrucifixet pryder idag koret och skulpturen står i ett sidokor i nya kyrkan.

I protokoll från sockenstämmor står det att kyrkan genomgick många reparationer på grund av många sprickbildningar i bl.a. taket. Det fanns en klockstapel väster om kyrkan mot ån men inga mera detaljerade uppgifter om den. Vid en biskopsvisitation i socknen 1824 beslutades att en ny kyrka skulle byggas då gamla kyrkan var trång då invånarantalet i socknen var ca 600. Beslutet gav upphov till många tvister och inlagor för eller emot byggande av en ny kyrka. 1832 fastställdes dock beslutet och socknen fick 10 års anstånd för att hinna samla in kapital och material till det kostsamma bygget. Nya kyrkan stod färdig 1846 efter två års byggande med första gudstjänsten 1:a advent, söndagen innan var det avskedspredikan i den gamla kyrkan.

Invigning av nya kyrkan skedde först midsommardagen 1847

Vid flytten togs endast ett fåtal inventarier med bl.a. kyrkklocka från 1771 (mästaren Elis Andersson Norrköping), tre ljuskronor (en i malm och två i mässing), nummertavlor samt viktiga föremål för att kunna genomföra gudstjänst som Karl XII bibel, kyrksilvret, ljusstakar/ljusarmar mässhakar mm resterande prydnadsföremål/inventarier lämnades kvar för att säljas på auktion. Kyrkoherde Sven Gustaf Stenborg tillträdde i samband med kyrkobygget och drev på att nya kyrkan skulle bli färdig. Det finns flera källor som talar för att Stenborg var en nitisk präst och hänsynslös när det gällde gamla kyrkan och han gav ingen ro förrän nya kyrkan blev färdig. Prästen innehade ett stort förtroende och makt!

Redan en vecka efter gudstjänsten i nya kyrkan (6 dec 1846) var det en extra Sockenstämma där det beslutades att sälja gamla kyrkan med klockstapel, orgelverk och inventarier på offentlig auktion med annonsering i allmänna tidningar.

Då prästen upptäckte församlingsbornas kärlek till den gamla kyrkan och dess omgivning bestämde han att även sockenstugan och fattigstugan skulle säljas (med tillträde redan 1 okt 1847) så att ingen skulle ha anledning att besöka platsen med gamla kyrkan. Dock blev det protester när det blev känt

Björkekinds Hembygdsförening, Vikbolandet

att kyrkan med inventarier och gravvårdar skulle försäljas. Därav finns att läsa i ett protokoll från sockenstämma (11/5) 1853 att tidigare beslut om försäljning inte hade blivit verkställt. I protokollet står det att nämndemannen A Pettersson i Skarpenberga åter åtog sig att på öppen auktion försälja gamla kyrkan med läktare och orgelverk till högst bjudande. Sakristian och vapenhus samt inventarier skulle särskilt försäljas. Adliga vapensköldar samt gravvårdar med inskription fick dock inte säljas förrän ett år efter det att annonsering om kyrkans avyttrande blivit infört i Post och Inrikes Tidningar.

Kyrkan, fattigstugan och sockenstugan såldes någon gång mellan 1853-1857 för en spottstyver till Grosshandlare Munk i Söderköping som la halm på taket och använde kyrkan till fårhus och senare till spannmålmagasin. Munk köpte (1864) även Rings Gård som han hade fram till 1873 då han sålde gården och kyrkan till A.F. Ahlbrant.

Altartavlan köptes (1854) av Patron Billsten på Tåby Gård för 50 riksdaler, ytterligare uppgifter finnas att det gamla altarskåpet såldes av kyrkoherden för 75 riksdaler till en privatperson. Denne person sände skåpet till Köln för försäljning men dåvarande Riksantikvarien såg till att det fördes tillbaka till Stockholm och Historiska Museet. Genom förhandlingar av församlingsbor och museet om att få tillbaka altarskåpet närmare hembygden finns det numera på Läns museet i Linköping.

Det finns en skrivelse upprättad någon gång 1873-1878 av kyrkoforskaren Erik Ihrfors där han redogör för vilka inventarier som lämnats kvar i gamla kyrkan, han gjorde även skisser av kyrkan som ger besked på hur kyrkan såg ut. Tack vare att Ihrfors slog larm om vilka värdefulla inventarier som fanns kvar och dess värdefulla konsthistoriska värde så räddades inventarierna till Rings Gård för att senare under kyrkoherde Hjelm's tid 1886-1894 överföras till nya kyrkan. Predikstol från 1647 och delar av bröstvärdet orgelläktare finns förvarade i kyrktornet i nya kyrkan. Även vapensköld skänkt av Överstelöjtnant Gustaf Westfelt (död 1752) och en vindflöjel från gamla kyrkans tak, brudpäll gåva av Erik Drake från 1649 finns i nya kyrkan. Det finns uppgifter på gravhällar inne i kyrkans kor bl.a. Westfeltska graven, var de hällarna nu finns är okänt kanske ligger de kvar under nedrasade stenar och bruk från väggar och tak.

I samband med lövbränning 27 april 1878 av klockare Johanssons söner antändes sakristians spåntak av gnistor varifrån elden spred sig med stor hastighet, kyrkan brann ner och förstörde allt brännbart. På 1970-talet gjordes delvis upprustning av ruinen med stödmurar i maskinslaget tegel och uppspända vajrar mellan gavelspetsarna, kan tyckas vara okänsligt utförda.

Björkekinds Hembygdsförening, Vikbolandet

Här på kyrkogården finns Östergötlands äldste genom tiderna begravd, Jon Andersson från Kåverö. Han föddes 1582 och avled i fattighuset 1729 i en ålder av 147 år och 2 månader och levde under 10 svenska konungar och regenter. Han blev utskrivet till soldat under Karl IX och Gustav II Adolf i 30 åriga kriget där han blev sårad. Han gifte sig, fick tre söner var skomakare och lantbrukare.

Under läktaren i nya kyrkan finns gamla Storklockan från 1846 upphängd, den sprack vid sorgeringningen över Gustav XI Adolf september 1973, den gjöts om men sprack igen så 1975 anskaffades en ny storklocka.

1842 kom en skolstadga som talade om att det skulle finnas en fast skola i varje församling med utbildad lärare som skulle undervisa med "Undervisningsplikt för alla barn" men det skulle dröja in på 1900-talet innan kyrkoherden kunde frikopplas från undervisning och husförhör. I Å byggdes kyrkskolan 1890 med lärarbostad på övervåningen. Innan dess hölls småskola vid Skarpenberga, Kåverö samt i Sockenhuset. En privatskola hölls i Betanien Brånnestad 1872-1892 i Fosterlandsstiftelsens regi med predikant Karl Löfdahl och Anna Lovisa Lindholm som lärare.

Å tillhör Björkekinds härad där även socknarna Konungsund, Kuddby, Rönö, Tåby och Östra Ny ingår. Tingsställe var mellan åren 1680 och 1719 Kuddby. År 1719 flyttades tinget till Höckerstad där den var kvar till 1863 med undantag av perioden mellan 1760 och 1764 då den åter var i Kuddby. 1863 flyttade tinget till Norrköping.

Sammanställt av

Bengt Wessén 2016-06-18

Källor:

Skrift om "Försäljning av Å Ödekyrka" upprättad av Rune Jonsson från Dalby
Skrift om Å Ödekyrka upprättad av Styrelsen i Björkekinds Hembygdsförening
Skrivelse, förteckning och skisser av Erik Ihrfors 1873-1878
Wikipedia om Å socken
Svenska Kyrkans hemsida